

Ország Lili nem szeretett beszélni saját műveiről, ritkán fűzött hozzájuk magyarázatot. A *Requiem hét táblán, elpusztult városok és emberek emlékére* (1963) című sorozatnál¹ (4–10. kép) mégis kivételt tett. 1964-ben a Rozgonyi Ivánnak adott interjújában viszonylag részletesen mesélt ezekről az egy évben készült képekről. Többek közt a következőket mondta: „A hét táblát egy képzeletbeli kápolnának szántam, ahová semmi mást nem akartam tenni csak egy összefoglalást, egy hét táblára sűrített mondanivalót. Hét táblán akartam sűrítve letenni – tehát a legtöményebben – mindazt, amit eddig csináltam.”²

A művész egy képzeletbeli kápolnáról beszélt, és az eddigi szakirodalom is így határozza meg a képek rendeltetési helyét. Rácz István – első gyűjtője, akivel a hatvanas években igen szoros baráti kapcsolatban állt – 1965-ben az Egressy Klubban tartott előadásában úgy fogalmazott, hogy Ország Lili a képeket „egy románkori kápolnába szánta”.³ Egyedülálló az életműben a hét festményből álló, fegyelmезetten egyben tartott, összefüggő sorozat. Motívumvilága a művész akkori képeinek összegzése, amire nem egy újabb, nagyobb táblán, esetleg triptichonon, hanem egy jóval nagyobb méretű sorozaton került sor. Az apró műteremlakásban, ahol kénytelen volt korábbi műveinek nagy részével is együtt élni, vajon miért akarta megfesteni egy képzeletbeli kápolna oltárképeit?

A képzeletbeli kápolnáról szóló mítoszt az eddigiekben csak az a Passuth Krisztina szóbeli visszaemlékezésén alapuló apokrif történet árnyalta, amely szerint Ország Lilitől egy német anyanyelvű úr, akivel a vonaton találkozott, képeket rendelt volna a kápolnájába, ám később a megbízás meghiúsult.

Az írásos hagyatékban sikerült nyomára bukkanni a rejtélyes megbízónak, és a nem képzeletbeli,

hanem létező kápolnának.⁴ Noha a megismerkedésükre nézve nem találtam információt, tény, hogy Ország Lili kapcsolatban állt egy német anyanyelvű, a hatvanas években Ausztriában, a vorarlbergi Feldkirchben élő úrral. Robert Ferdinand Fricknek a művészhez írott két levele is fennmaradt 1963 augusztusából és októberéből.⁵ A levelek tanúsága szerint feladójuk saját tulajdonú kápolnája, a feldkirchi Heilige Margarethenkapelle felújítását tervezte. A kápolna belső díszítése kapcsán merült fel Ország Lili neve, de a fennmaradt levelekben konkrét megbízás nem körvonalazódott, csak a szándék. Kiderül, hogy a potenciális megbízó korábban kapott Ország Lili képeiről készített diapozitívokat, hiszen ezek ellenértékét szerette volna kiegyenlíteni, de azt, hogy pontosan mely festményekről küldött neki a művész felvételeket, sajnos nem nevezte meg. Levelei alapján úgy ítéltethetjük, hogy Frick úr szándékai komolyak voltak. Augusztusi leveléhez mellékelte két felvételt a kápolnáról (1–2. kép), októberben pedig az időközben őt sürgetni próbáló Ország Lili türelmét úgy igyekezett elnyerni, hogy meghívta, nézze meg személyesen a helyszínt. A tervezett beruházás, a kápolna felújítása végül meghiúsult. A helyszín maga mégis érdekes, hiszen okkal feltételezhető, hogy ihlető forrásként szolgált, ha csak képzeletbeli rendeltetési helyként is.

A Szent Margitnak szentelt apró kápolna és mellette a 16. században épült lakótorony egy sziklakúpon áll, magasan a város felett, a Feldkirch és Tosters közötti gyalogúton. A kápolna 1483-ban épült, 1522-ben szentelték fel.⁶ Négyszögletes alaprajzú két boltszakaszból álló terét a keresztboltozatok felett nyeregtető fedi, azon kicsi harangtorony ül. Szentélye a nyolcszög három oldalával záródik. A kápolna különlegessége, hogy nyugati része alatt

1. Szent Margit-kápolna, Feldkirch, Ausztria.
Ország Lilinek elküldött fotó.
Magyar Nemzeti Galéria, Adattár

2. Szent Margit-kápolna, Feldkirch, Ausztria.
Ország Lilinek elküldött fotó.
Magyar Nemzeti Galéria, Adattár

magas, dongaboltozatos átjáró van a sziklán keresztülvezető gyalogút részeként. Az épület nyugati oromzatos, és északi homlokzatát csúcsíves, gótikus ablak tagolja. Az átjáró felett az északi falon lévő szoborfülkét Nepomuki Szent János szobra díszíti. A déli homlokzaton félköríves fülkében egy freskó található, Keresztrefeszítés-ábrázolás Szent Jánossal és Szűz Máriával. A kápolna berendezését elvitték, jelenleg üresen áll.

Történetét érdemes nagy vonalakban vázolni.⁷ Egyházi tulajdonban állt egészen a napóleoni háborúkig. 1799. március 23-án a Massena tábornok vezette francia sereg hosszan tartó ostrom alá vette az átjárót és a kápolnát, amelyet az osztrák erőknek végül véres csatában sikerült megvédeniük. Az 1801–1802-ben lezajló szekularizáció során a kápolna a mellette álló lakótoronnyal együtt állami tulajdonba került. A 19. század közepén a Feldkirch polgármesteri tisztét is betöltő Andreas Tschavoll felújíttatta, majd 1875-ben megszerezte családja számára a kápolna és a lakótorony tulajdonjogát, azzal a kitételrel, hogy a mindenkorai tulajdonosoknak a katolikus kultusz számára kell azt megőrizniük, a lakótorony falán pedig őrizni kell a 18. századi csata során ejtett golyónyomokat. A Tschavoll család tulajdonából a második világháborút követően, 1949–50 körül

került ki az ingatlan, ekkortájt vásárolhatta meg a Liechtensteinből 1953-ban Feldkirchbe érkező Robert Frick, aki 1963-ban jogos tulajdonosa volt.⁸ A Liechtensteinből áttelepült építőipari vállalkozó, aki alumínium ablakkeretek forgalmazásával foglalkozott, mind a lakótoronyt, mind a kápolnát szerette volna felújítani. A feldkirchi városi archívumban fennmaradtak a lakótorony felújítására vonatkozó tervek 1962 márciusából,⁹ a kápolnára vonatkozó tervdokumentáció azonban sajnos nem ismert, így a kápolna tervezett berendezése, díszítése is ismeretlen.

Érdemes megvizsgálni, hogy ez a potenciális megbízás mekkora szerepet játszott a *Rekviem*-sorozat létrejöttében, pontosabban, hogy mennyire volt meghatározó a tervezett helyszín. Nem tudjuk pontosan, hogy Ország Lili mikor került kapcsolatba Robert Frickkel, és mennyit tudott a kápolnáról. 1963 augusztusában, amikor a fényképeket megkapta, már hat tábla készen volt a hétből.¹⁰ Lehetséges, hogy a kapcsolat nem sokkal a Rozgonyi Iván által a művész zsebnaptárának tanúsága szerint 1964 júniusában készített interjú (ahol képzeletbeli kápolnát említett) előtt szakadt meg, hiszen a Frickre utaló utolsó bejegyzés („Frick l. m.” vagyis Fricknek levél ment) május 12-énél szerepel a naptárban.¹¹

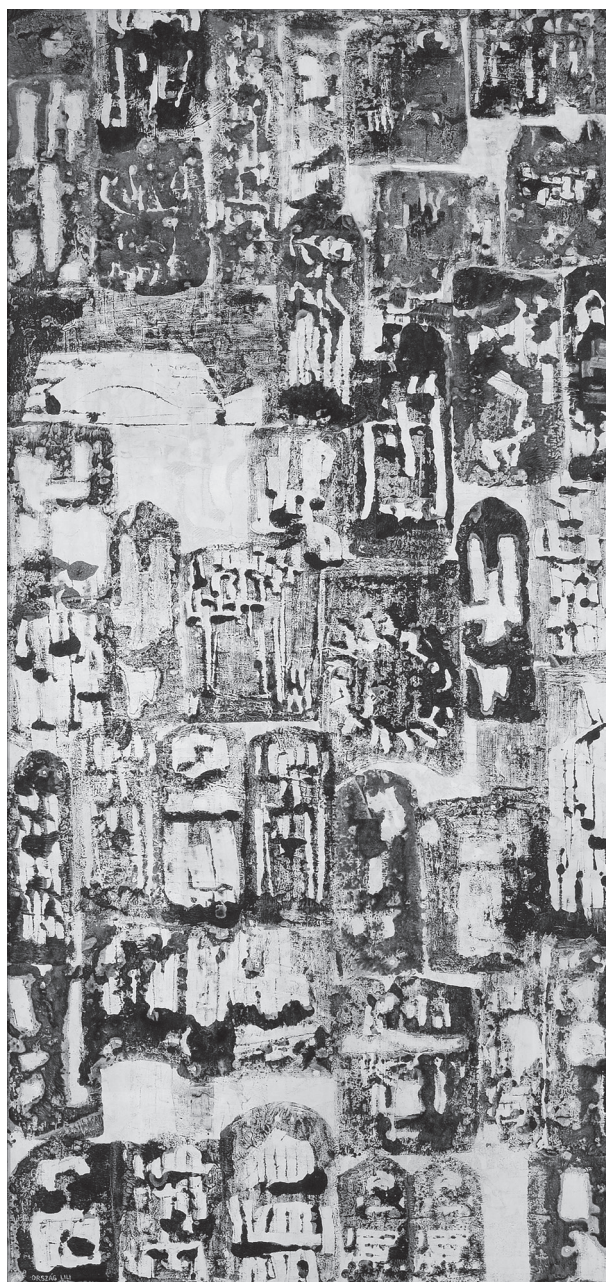

3. Ország Lili: *Requiem*, 1963. Monotípiá, papír.
Magyar Nemzeti Galéria, Jelenkori Gyűjtemény

Mindenesetre a kápolna elhelyezkedése, státusza és története néhány olyan szemponttal szolgál, amelyek segíthetnek értelmezni a *Requiem*-sorozatot. Egy magántulajdonban lévő, a katolikus kultusznak felszentelt helyről van szó, vagyis valamilyen független az egyházi hierarchiától és formaságoktól, amit Ország Lili nem szívelhetett.¹² Az apró méretű épület a sziklakúp tetején, távol a várostól meghittséget sugároz. A requiem témája, a halottakra való emlékezés több szempontból is illett oda. A kápolna maga is tanúja volt egy véres ütközetnek a 18. században. 1943-ban pedig, amikor a szövetséges csapatok Augsburg ellen tervezett légitámadása a rossz idő következtében meghiúsult, helyettes célpontként Feldkirchre dobták le a bombákat.¹³ A légítámadásnak több száz ember esett áldozatul. Ugyan a Szent Margit-kápolnát nem érte bombatalálat, Ország Lili *Requiem*-sorozatának összképe – bár nyilván nem konkrét utalásról vagy direkt kapcsolódásról van szó – erősen emlékeztet a második világháborúban lebombázott városokról készült fényképfelvételekre, a romokra, törmelésekre.

Szintén nem lehet állítani, hogy a hét tábla elrendezése feltétlenül a nyolcszög három oldalával záródó kápolna adottságaihoz igazodna. A hét tábla három csoportra osztása azonban nemcsak lehetőség, hanem a lehetséges értelmezés szempontjából is fontos mozzanat, mint az lentebb kifejtésre kerül. A három csoportba sorolás mikéntje a képek tartalmi és formai ritmusa alapján magától értetődőnek tűnik: 1–2., 3–5., 6–7. Ez a felosztás triptichon-formátumot is idézhet, amely nem feltétlenül szögben záródó falakon kerülhet csak elhelyezésre.

A *Requiem*-sorozat, mint ahogy már erről szó esett, összegzésnek tekintendő. A benne feldolgozott témák már korábban foglalkoztatták a festőt. A megelőző években készült festmények címei a

4. Ország Lili: *Requiem*, 1963. I. Katedrális belseje.
Budapesti Történeti Múzeum, Fővárosi Képtár

táblákon megjelenőkhöz hasonló motívumokat idéznek, pl.: „Panaszfal”, „Misztikus Templom”, „Gyertyák”, „Fehér monda”, „Fehér templom”, „Fekete templom”, „R templom belül”, „Kis katedrális”, „Barna templom metszet”.¹⁴ Szintézist emlegetve a képcímek mellett érdemes kiemelni, hogy a hét táblán alkalmazott technika (olajmonotípiáról van szó), a nyomdázás, valamint a megjelenő formák a prágai zsidó temetőben tett látogatás (1960) után készített monotípiasorozatra emlékeztetnek.¹⁵

A képek értelmezése kapcsán a művész a Rozgonyi Ivánnak adott interjújában felvetett néhány szem-

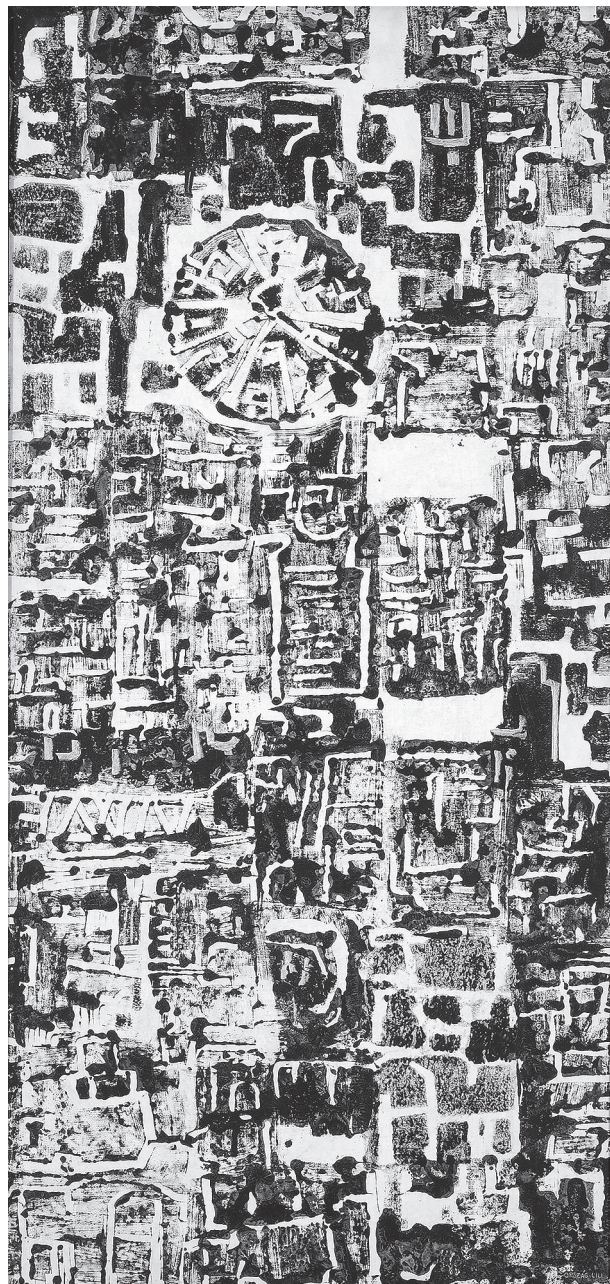
pontot. Táblánként említett egy kulcsmotívumot, ami többnyire a felső egyharmadban, balra vagy középen helyezkedik el. Szintén fontos aspektusként használta a táblák leírásakor a formák elmosódottságát, a felületek darabosságát, a motívumok elrendezésének szabályosságait vagy szabálytalanságait, amelyek érzelmi állapotokat tükröznek, és érzelmi reakciót képesek kiváltani, valamint a vertikálitást, a vertikális mozgás érzékeltetését némelyik táblán.

A fenti ismérvek mentén érdemes röviden áttekinteni az egyes képeket. Az első táblán (címe: *Ka-*

tedrális belseje) balra fent a kövek között megjelenik a múmia formája, amely saját elmondása szerint magát a művészt jeleníti meg. A motívumok rendezettek, elhelyezésük felfelé irányuló mozgást idéz. A második táblán (*Írás a falon*) a kulcsmotívum egy könyörgő, imádkozó mozdulatot felidéző kéz.¹⁶ Itt is kövek láthatók, közöttük koporsó, de minden formának határozatlanabbak a kontúrjai, a kövek felülete darabosabb, rajtuk több helyütt olvashatatlan, írásra emlékeztető jelek tűnnek fel. Az előző táblához képest jóval szabálytalanabb, mozgalmasabb, ha úgy tetszik, zaklatottabb az elrendezés.

5. Ország Lili: *Rekviem*, 1963. II. *Írás a falon*.
Budapesti Történeti Múzeum, Fővárosi Képtár

6. Ország Lili: *Rekviem*, 1963. III. *Temető Urban és Hiroshimában*.
Budapesti Történeti Múzeum, Fővárosi Képtár

A harmadik táblán (*Temető Urban és Hiroshimában*) a fő helyen egy kerek, tagolt forma látható, amiről a művész által elmondottak szerint tudható, hogy alaprajzi ábrázolás: „A harmadik tábla jobban emlékeztet felépítésben az elsőre, de itt az a kettősség jelentkezik, hogy egy alaprajzi ábrázolás is párosul a felfele tendáló törekvéssel.”¹⁷ A tábla címe és Ország Lili több, hasonló motívumot tartalmazó műve alapján¹⁸ ez egy sír. Kerek alakja nyilvánvalóan a jeruzsálemi Szent Sírt idézi,¹⁹ de természetesen a befogadóban más asszociációkat is kelthet.²⁰ A tábla hamuszürke árnyalata a pornak, a pusztulásnak, az enyészetnek a címmel összecsengő megjelenítője. A negyedik, középső, *Mártírok* címet viselő tábla mind árnyalataiban, mind tartalmában talán a leg-sötétebb. A meghatározó motívum fent balra egy koporsó. Ez több helyen feltűnik, akár csak a sírkövek, de a formák és jelek ezen a táblán is elmosódtak, az elrendezés esetleges, feldúlt. Az ötödik tábla (*A kihalt város*) kompozíciója ismét jóval rendezettebb, nyugodtabb, a művész által is kiemelt meghatározó elem a négyszögletes városalaprajz, amelyben Hold, gyertyatartó található. Semmi sem érzékeltet mozgást. A hatodik tábla (*Pusztulás után*) már címében is a lezárásra utal. Az elrendezése elüt a többitől, jóval kiegyensúlyozottabb, szelőlősebb. Nincsen egyetlen kiemelt, megnövelt motívum, a gyertyatartók és holdak elosztva, egyenletesen szövik át a felületet. Egy-két új, az eddigi táblákon nem alkalmazott elem is feltűnik: a kettős sírkő vagy törvénytáblák motívuma, az irattekercs és az ikonra vagy templomalaprajzra is emlékeztető forma. A hatodik tábla színei is a feloldást szolgálják, dominálnak a világosszürke és barna árnyalatok, több a fehér. A hetedik tábla (*Rekviem*) egy ünnepélyes, méltóságteljes befejezés. Központi motívuma balra fent a hétágú gyertyatartó. A menóra utalhat az eredeti hétágú olajlámpásra, ami a jeruzsálemi templomban volt, megjelenése felfogható a remény kifejezéseként, hiszen a zsidóság a megpróbáltatások, a jeruzsálemi templom lerombolása, a holokauszt ellenére sem semmisült meg. A rengeteg égő gyertya és a tábla készülésének időpontja (1963. december 8.)²¹ közel a makkabeusoknak a szíreken aratott csodás győzelmére és a nyolc napig égő olaj csodájára emlékező hanuka ünnepéhez, a fény ünnepévé való értelmezést is lehetővé teszi. A múmia itt függőleges helyzetbe kerül, „feltámadt”.

A festmények címe eredetileg nem *Rekviem hét táblán, elpusztult városok és emberek emlékére* volt, hanem „Nagy fehér fal”, ekként szerepel a zsebnaptárakban. Az új címet, ami így hangzott: „Rekviem-variációk hét táblán, elporladt városok és emberek emlékére” Rác István adta, amint ez feljegyzéseiben olvasható.²² A gyűjtő szerint Ország Lili egyet-

értett az általa költőinek tartott címmel. Pedig az új címnek más az üzenete, mint az eredetie, ami talán a jeruzsálemi Siratófalra utalt. A képeken több, Jeruzsálemre való utalás fedezhető fel: például a nekropolisz vagy szent sír motívuma, a hétágú gyertyatartó. Az egész sorozat mégis szoros kapcsolatban van az utólag adott címmel, a benne szereplő rekviem műfajával.

A rekviem a Halottak miséjének (Missa pro defunctis) szövegére komponált zenemű, gyász-mise.²³ Nevét a kezdő sorokról kapta: „Requiem aeternam dona eis Domine, et lux perpetue luceat eis.” (Adj nekik, Uram örök nyugodalmat és az örök világosság fényeskedjék nekik.) A gyász-mise liturgiai szerkezete lényegét tekintve olyan, mint bármelyik másik miséé, a Gloria és a Credo örömteli szakaszainak kihagyásával. A hagyományos misét alkotó kötelező részekén túl (Kyrie, Sanctus, Agnus Dei) vannak sajátos részei, mint például az Alleluia helyett bekerülő Tractus, vagy a 13. században élt ferences szerzetes, Celanói Tamás által írt Dies irae kezdetű himnusz; illetve előfordulhatnak a zeneszerző által beemelt sajátos szakaszok is. Ország Lili tábláit a címek és fő motívumok által kijelölt tartalmi, és a kompozíció által jelzett érzelmi vonatkozásokat követve össze lehet vetni egy gyász-mise tételeivel. Direkt megfeleltetésről persze nincsen szó, az általános jellemzőket tekintve azonban párhuzam vonható az első tábla (*Katedrális belsejében*) és az Introitus, a második tábla (*Írás a falon*, a kéz motívummal) és a Kyrie között. A középső három tábla a Dies irae-szekvencia mondanivalójára rímél, míg az utolsó két tábla a Sanctust és a Communiót juttathatja eszünkbe. A hét tábla közül az első kettő a mise bevezető tételeinek megfelelően a szakrális kapcsolatteremtésre, az elhunytak felidézésére való felkészülést szolgálja. A középső három tábla, amelyek mindegyikén pusztulás, pusztítás nyomai láthatók, az emlékezést segítik. Az utolsó két tábla pedig a liturgikus lezárást, a feloldást juttatják ki-fejezésre.

Felvetődik a kérdés, van-e olyan konkrét zenemű, amellyel Ország Lili képei kapcsolatba hozhatók, amely inspirációként szolgálhatott. Ha rekviemről és a többek között a második világháborúban elhunytakra való emlékezésről esik szó, kortárs ihlető forrásként adódna Benjamin Britten brit zeneszerző *Háborús Rekviemje* (1962), amely Coventry második világháborúban lebombázott gótikus katedrálisának újrászentelésére íródott. Ország Lili azonban nem ezt a nagyszabású, megrázó, feszültséget keltő hangzásokkal teli rekviemet választotta. Nincs információ arról, hogy ismerte-e Britten művét, egy másik rekviem azonban feltűnik a zsebnaptár bejegyzései között.

7. Ország Lili: Rekviem, 1963. IV. Mártírok. Budapesti Történeti Múzeum, Fővárosi Képtár

1963. április elsejénél a következő bejegyzés szerepel:²⁴ „Rácz Fauré: Rekviem”. Ez önmagában talán csak annyit jelentene, hogy Rácz Istvánnál hallgatta Gabriel Fauré *Rekviemjét*, azonban Rácz István egy írásos feljegyzése arról tanúskodik, hogy nem egyszeri alkalomról volt szó: „A hetedik tábla festése közben állandóan a Fauré-requiem »Libera« részének dallama volt benne. Egyébként a Requiem a harmadik tábla megfestése körüli időtől volt nála.”²⁵

Gabriel Fauré (1845–1924) francia zeneszerző *Rekviemje* (1887–1890) hét tételből álló, mindössze 35 perces zenemű.²⁶ Noha keletkezésének időpontja nagyon közel esik a zeneszerző szüleinek halálához, Fauré egy Maurice Emmanuelnek írott levelében úgy fogalmazott: „Rekviememet nem valamiért írtam... gyönyörködtetésre, ha nevezhetem így.”²⁷ Zenéje valóban gyönyörködtet, jóval lágyabb, mint Giuseppe Verdi nem sokkal korábban írt *Rekviemje* (1874). A drámai Dies Irae-szekvenciát Fauré szinte teljesen kihagyta, csak a legnyugodtabb részét, a Pie Jesut komponálta bele művébe, külön tételként. Belevett továbbá a temetési szertartáshoz kötődő két imát, amelyek hagyományosan nem tartoznak a rekviem részeihez: a „Libera me”-t és az „In Paradisum”-ot.²⁸ Az utóbbi, kitarított hangjaival már szinte súlytalan, időn kívüli zene. Fauré *Rekviemjének* lágy esztétikája magyarázható a zeneszerzőnek a halálról alkotott elképzelésével: „Így látom a halált: örömteli megszabadításként, vágyódásként a síron túli boldogságra, inkább, mint fájdalmas tapasztalatként.”²⁹ Fauré zenéje szomorú, ugyanakkor nélkülöz minden drámai, fenyegető elemet. A „szelíd rekviemhez” nem feltétlen fűznénk a második világháborúban elpusztultak emlékét, csakhogy ez az, ami Ország Lili templomról alkotott nézeteihez tökéletesen illett. Rácz István beszélgetett a művésszel 1964 novemberében és 1965 januárjában a vallásosságát érintő témákról: „R. I.: – Maga hogyan képzei el az igazi templomokat? O. L.: – Hiszen festem őket! Semmiképpen sem úgy, hogy ellenséges gondolatokat tápláljak más iránt – utána. ... A rossz gondolatok lerakódnak templomban, szobában. ... Egy templom azért egy jó sugarú hely, hogy onnan tisztábban menjenek ki (cipő nélkül).”³⁰ Szellemisége mellett Fauré hegedűsöket és fafúvósokat szinte nélkülöző zenéjének léptéke is jobban illeszkedik Ország Lili tervezett vállalkozásához, a feldkirchi kápolna oltárképeihez, mint Benjamin Britten hatalmas apparátust (nagyzenekar, kamarazenekar, vegyes kar, gyermekkórus, énekes szólisták) igénylő monumentális műve.

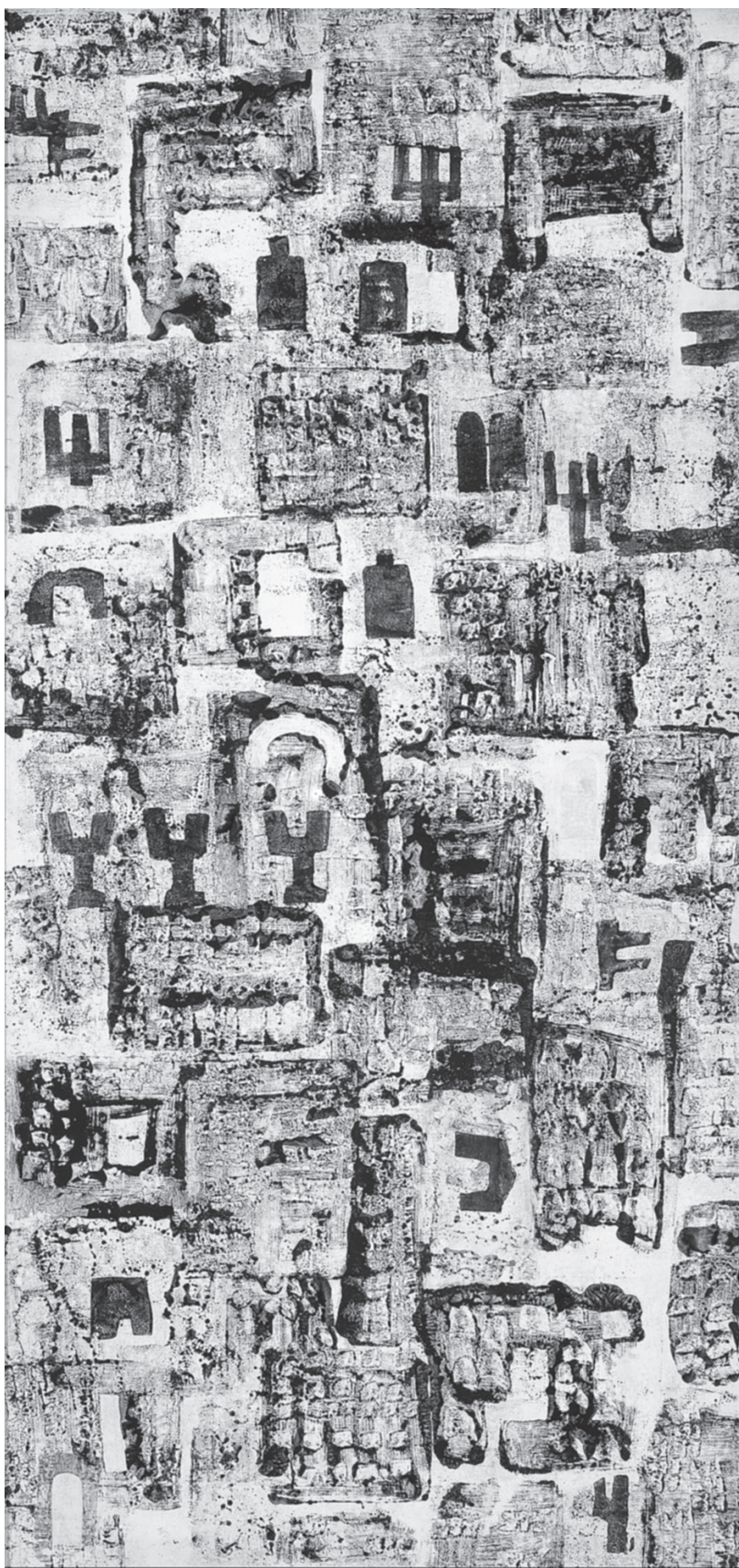
A hatvanas évek elején azonban nem csak zenei művekből meríthetett ihletet a festő, egy nagyon fontos irodalmi példa is idekívánczozik, Pilinszky

8. Ország Lili: *Requiem*, 1963. V. A kihalt város.
Budapesti Történeti Múzeum, Fővárosi Képtár

János *Rekviemje* (1961).³¹ Noha Rácz István a már említett feljegyzéseiben azt írta, Ország Lili nem ismerte az irodalmi művet,³² érdemes összevetni a két művész hasonló tartalmak kifejezésére választott megoldásait.

Művéhez írott előszavában Pilinszky János filmvázlatként határozta meg műfaját, azt írta, lírai dokumentumfilmről van szó, 20. századi passiójátékról, ami kora legegységesebb botrányáról szól. Az erős képeket felvonultató írás egy narratív szál mentén halad. A történet kiszámítható, a szerző az előszóban kiemelte, hogy a hatást a meglepetés hi-

9. Ország Lili: *Rekviem*, 1963. VI. Pusztulás után. Budapesti Történeti Múzeum, Fővárosi Képtár

ányával, a történet megismételtségének élményével kívánta elérni. Ez a kiszámíthatóság, megismételtség emeli liturgikus szintre a mű cselekményét, a feláldoz(tat)ást. A megismételhetőség, ciklikusság, az áldozattá válás, a kataklizmák ismétlődésének gondolata Ország Lili képein is feltűnik. A képcímek is utalnak a múltbeli világégesekre, vagy általános megfogalmazásukkal (pl. *Mártírok*), vagy konkrétan (pl. *Temető Urban és Hiroshimában*).

Mindkét rekviemre jellemző az igencsak redukált eszköztár. Pilinszky kopár nyelvezetet, egyszerű nyelvi megoldásokat használ. Nincsenek összetett mondatok, szinte csak főmondatokban vagy hiányos mondatokban beszél. Az idő nagyjából lineárisan halad, egy-egy visszaemlékező kép szakítja csak meg, de nem okoz nehézséget ezek kronológiai sorrendbe illesztése. Ország Lili néhány motívummal, síkban tartott kompozícióval dolgozik, a jelek függőlegesek és vízszintesek mentén való rendezettség vagy rendezetlensége egyik fő kifejezőeszköze. Pilinszky-nél a néhány konkrét szereplő is kevésbé részletezett, egy-egy lényegi tulajdonságukra, a drámai cselekményhez való viszonyulásukra koncentrál, de nem ad aprólékos jellemzést. Ország Lilinél a motívumok vagy jelek azok, amelyek addig a szintig absztraháltak, hogy még éppen azonosítani lehessen őket, formájuk lényegét, körvonalait jellemző vonását ragadta meg. Közös vonás a részletek élességével vagy homályosságával való játék. Pilinszky írásában rengeteg „rendezői utasítás” olvasható a megvilágításra vonatkozóan: milyen fények, pontosan mit világítanak meg.³³ Ország Lilinél pedig a nyomdázás során alkalmazott különböző anyagok (a festék összetétele, a nyomódúc felületének érdes vagy sima volta), az általuk elért eltérő felületi hatások azok, amik az egyes motívumok élességét megadják.

Maradékátalanul egyeznek a két műben használt színek. Pilinszky kizárólag feketét, fehéret, barnát és szürkét említ, a témához illő, komor színeket. Szigorú paletta, amelyet a festő is használ. A monokróm, szinte csak fekete-fehér színek a redukció részeként az elvonatkoztatást, az evilágitól való elszakadást szolgálják. A rendkívüli egyszerűség, a kiüresített valóság elvont, időn kívüli, szellemi síkra helyezi a befogadást; az egyéni síkról az egyetemre emeli.³⁴

Mindkét műalkotás lezárása feloldást nyújt. Pilinszky-nél és Ország Lilinél is vertikális formák jelennek meg. A filmnovella záró képe az, hogy a vásznat belepipik a fák, Ország Lili utolsó tábláját a gyertyatartók. A fa ősi szimbólum, rengeteg jelentéssrétege van; itt alapvetően az életet, az életerőt szimbolizálja, a földet az éggel összekötő tengelyt. Emellett eszünkbe juthat Ovidius *Átváltozások* cí-

10. Ország Lili: *Rekviem*, 1963. VII. *Rekviem*.
Budapesti Történeti Múzeum, Fővárosi Képtár

mű művéből Myrrha története, akinek az istenek megengedték, hogy a halál helyett fává változzék. A fákkal ellepett vásznon élet van, de nincsen ember, legfeljebb az emlékezetük. A gyertyagyújtás az emlékezéshez tartozó szertartás, ami nem kötődik konkrét valláshoz. Ugyanakkor a gyertya a keresztény vallásban Krisztus szimbóluma is, elemészti magát miközben fényt ad, ahogyan Krisztusnak is meg kellett halnia, hogy megváltsa az emberiséget. Pilinszky fákat ültetett, Ország Lili gyertyát gyújtott az áldozatok emlékére. A rekviemek az emlékezés erejével tesznek azért, hogy mindazok,

akik elmentek, és nem jöttek vissza, ne tűnjenek el nyomtalanul.

A fentiekben sikerült tisztázni Ország Lili *Rekviem*-sorozatának néhány fontos keletkezési körülményét, közelebb jutva így a táblák értelmezéséhez. A számba vett lehetséges ihlető források azt mutatják, hogy a hét tábla nagyon jól illeszkedett a kor

szövedékébe, méltó kortársa más művészeti ágakban született remekműveknek. A hatvanas évek elején, a második világháború vége után majdnem húsz évvel keletkező rekviemek sora jelzi, hogy addigra sikerült a túlélőknek valamelyest feldolgozni a háború okozta traumákat, addigra vált egyáltalán lehetségessé és szükségessé az emlékezés, felidézés.

FÜGGELÉK

MNG Adattár 21300/1981, 8. doboz, fol. 133.

Robert F. Frick levele dr. Hans Müllernek, a Svájci Követség alkalmazottjának

Feldkirch, 1963.08.26.

Sehr Geehrter Herr Dr. Müller!

Für Ihr Schreiben vom 25.7.1963 danke ich Ihnen bestens und überreiche Ihnen beiliegend das von mir an Frau Lili Ország gerichtete Schreiben mit der Bitte um Übergabe desselben.

Außerdem möchte ich Sie höflichst ersuchen, ihr mitzuteilen, daß sie mir den ungefähren Preis für die überlassenen Diapositive ihrer Bilder bekanntgibt, nachdem ich daran interessiert bin, dieselben als Einzelstücke zu kaufen. Nachdem ich selbst mit der Anlage noch nicht so weit bin, kann ich mich noch nicht endgültig für die Anlage entscheiden. Allerdings bin ich sehr daran interessiert, die Ausführung dieser mir selbst als hochbegebenen Künstlerin zu übertragen.

In Erwartung Ihrer baldigen Nachricht verbleibe ich mit freundlichen Gruss:

R. Frick

Beilagen:

1 Schreiben an Frau Ország

1 Durchschlag des Schreibens an Frau Ország

MNG Adattár 21300/1981, 8. doboz, fol. 134 és 202.

Frau Lili Ország

I. Fiath János u. 16.

Budapest

Feldkirch, 26.8.1963

Liebe Frau Lili!

Erst Heute komme ich dazu, Ihnen für die Urgenzen zu antworten, welche schon längst fällig gewesen wären. Da ich aber aus zeitmäßigen Gründen dasselbe nicht vornehmen konnte, möchte ich heute den tatsächlichen Verlauf der Vorbereitung für den Ausbau meiner Kapelle schildern.

Ich bin nach wie vor sehr daran interessiert und fast davon überzeugt, daß ihre Arbeit zur vollendeten

Ausschmückung der Kapelle beitragen wird. Ich bin jedoch derzeit mit den hierfür notwendigen Vorbereitungen dadurch behindert, daß fundamentale Arbeiten zur Sicherung dieses Bauobjektes vorgängig behandelt werden mußten und deshalb an einer Ausstattung der in Frage kommenden Kapelle nicht gedacht werden konnte. Ich möchte Sie daher ersuchen, bis dahin zuzuwarten. Sicher werde ich auf Sie zurückkommen.

Mir tut es außerordentlich leid, daß ich Sie diesbezüglich lange warten ließ. Ich muß mich deshalb auch in aller Form entschuldigen. Bitte nehmen Sie mir dies nicht übel, ich habe selbst infolge mangelnden Personals für meine Privatkorrespondenz wenig Zeit. Ich darf Sie vielleicht bitten, mir kurz mitzuteilen wie es Ihnen geht und daß Sie mir die Möglichkeit geben, in irgendwelcher Form zu helfen, was Sie sich vielleicht wünschen und dort selbst nicht erhalten.

Ich werde keine Entscheidung treffen, ohne mit Ihnen selbst nicht gesprochen zu haben. In diesem Sinne möchte ich Sie sowie Ihre Lieben daheim bestens grüßen und verbleibe mit Handkuß stets:

Ihr ergebener

Robert Frick

(*ehhez a levélhez volt a két fotó mellékelve az Adattár nyilvántartása szerint)

MNG Adattár 21300/1981, 8. doboz, fol. 135.

Frau Lili Ország

I. Fiath János u. 16.

Budapest

Feldkirch, 16.12.1963

Sehr geehrte Frau Lili Ország!

Für ihre Zeilen vom 12.10.1963 möchte ich Ihnen recht herzlich danken und Ihnen gleichzeitig mitteilen, daß ich erst vor kurzem von einem längeren Spitalsaufenthalt in mein Heim zurückgekehrt bin, demnach mit der Weiterführung des Bauvorhabens mich nur am Rande beschäftigen konnte. Wir haben mit Rücksicht auf die derzeitige wirtschaftliche

Lage vor, im kommenden Jahr die Rohbauarbeiten an der Kapelle sowie am Schloß in Angriff zu nehmen und erst gegen Herbst zu beenden. Ich bin an einer teilweisen Ausschmückung mit Ihren Bildern weiterhin sehr stark interessiert und so müssen Sie verstehen, daß ich Moment zuwarte, bis die Struktur des Baues, d.h. die Rohkonzeption beendet ist. Auch ist ein künstlerisches Einleben in dieses Bauvorhaben nur dann möglich, wenn Sie das Rohgerüst für Ihre Arbeit vor sich haben. Wie bereits schon gesagt, ist es ein sehr schwieriges Aufgabengebiet, sich hier hineinzuleben. Auch wäre die Zeit schon zu fortgeschritten, um dies im kommenden Jahr noch in Angriff zu nehmen. Sie können versichert sein, daß ich Sie nicht vergessen habe und ihrem

Wunsche sicherlich Rechnung trage. Wenn Sie eine Vorinformation über die Ausgestaltung von mir erwarten, so möchte ich Sie sehr gerne einladen, hier in Feldkirch an Ort und Stelle diesen Fragenkomplex zu diskutieren. Wenn es Ihnen nicht zu viel Mühe macht, dann darf ich Sie bitten, mich frühzeitig hievon zu verständigen. Es würde mich sehr freuen. Indem ich Ihnen und Ihre Lieben zu Hause ein recht frohes Weihnachtsfest wünsche, möchte ich nicht versäumen Ihnen auch für das kommende Jahr recht viel Glück, Gesundheit und Gottes Segen diesen Zeilen mitzugeben.

Alles Gute und viele Grüße

Ihr ergebener

Robert Frick

JEGYZETEK

1 Ország Lili: Rekviem hét táblán, elpusztult városok és emberek emlékére (I. Katedrális belseje; II. Írás a falon; III. Temető Urban és Hiroshimában, IV. Mártírok; V. A kihalt város; VI. Pusztulás után; VII. Rekviem), 1963, olaj, farost, 125 x 60 cm táblánként. Budapesti Történeti Múzeum (BTM), Fővárosi Képtár. A sorozat leltári száma: KM.77.38.1–7.

2 Rozgonyi Iván: A múlt birodalma (Ország Lili festőművész, 1964). In: *Úő: Párbeszéd művekkel – Interjúk 1955–1981*. Budapest 1988, 200–207.

3 Rácz István: Ország Lili művészetéről. Elhangzott 1965. március 29-én az Egressy Klubban, gépelt változata megtalálható: Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria (a továbbiakban MNG) Adattár 21300/1981, 4. doboz, 7. szöveg, 24.

4 Ország Lili valószínűleg soha nem járt a kápolnában, ezért félig-meddig jogos, hogy kissé félrevezetően, képzeletbelinek nevezte.

5 A levelek átiratát csatolom a függelékben. Az eredetiek megtalálhatók: MNG Adattár 21300/1981, 8. doboz, fol. 133, 134, 135, 202.

6 A kápolna főbb adatai és rövid leírása megtalálható a Dehio-féle topográfiában: *Gert Ammann – Martin Bitschnau – Paul Rachbauer – Helmut Swozilek: Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Vorarlberg*. Wien 1983, 193.

7 A kápolna történetét röviden ismerteti: *Andreas Ulmer – Manfred A. Getzner: Die Geschichte der Dompfarre St. Nikolaus Feldkirch*. Feldkirch 1999, 564–565.

8 Robert Frickkel és a tervezett felújítással kapcsolatban szerzett információkért a feldkirchi városi archívum kezelőjének, Christoph Volaucniknak tartozom köszönettel, aki megkereste a terveket, és beszélt a tervek készítő építész, Werner Pucher feleségével.

9 Stadtarchiv Feldkirch, Bestand Nachlässe, Schachtel 44. Vorlass Ingenieur Werner Pucher. Eingang 2004/55.

10 Ország Lili 1962 és 1974 között használt zsebnaptárjaiban (megtalálhatók az MNG Adattárban, 21300/1981, 6. doboz) órára pontosan vezette, hogy mikor foglalkozott festéssel, és éppen melyik képén dolgozott. Az 1963-as zsebnaptár tanúsága szerint az első két tábla januárban

készült el, a harmadik márciusban, a negyedik májusban, az ötödik és a hatodik júliusban, míg az utolsó, hetedik táblát december 8-án, egyetlen nap alatt festette.

11 MNG Adattár 21300/1981, 6. doboz, 4. naptár.

12 Rácz István és Ország Lili beszélgetését lejegyezte Rácz István, a kéziratot változat megtalálható hagyatékában az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézetének Adattárában – még feldolgozatlan fond. Részletek olvashatók belőle itt: *S. Nagy Katalin: Ország Lili*. Budapest 1993, 132.

13 *Prof. Heinz Schurig: Bomben auf Feldkirch*. Feldkirch Aktuell 2003/5. (elérhető itt: <http://www.feldkirch.at/rathaus/archiv/dateien/bomben-auf-feldkirch.pdf> utolsó letöltés: 2014.01.27.)

14 Korábbi képek címei az 1962-es és 1963-as zsebnaptárakból. MNG Adattár 21300/1981 6. doboz, 2. és 3. naptár.

15 Ezek készítésekor alkalmazta először a krumplival való nyomdázás technikáját. A félbevágott krumpliból kialakított formák a sírkövek formáját idézik a monotípiákon. A nyomóformákat diófapáccal kente be, és addig nyomdázott velük, míg el nem koptak. Az egymás mellé, főlé nyomott formák sokaságából kialakult egy, a prágai látványt felidézni képes szövedék. Például: MNG, Jelenkori Gyűjtemény, ltsz.: MM.86.336–339, MM.86.340–342, MM.86.349–352, de van hasonló technikával kifejezetten a Rekviem-sorozathoz készített grafikai tanulmány is: *Rekviem* (1963, MNG uo., ltsz.: MM.86.353, 3. kép).

16 Az Ország Lili által használt motívumok ezeken a táblákon is, mint más festményein az absztrakciónak azon a fokán jelennek meg, amikor az azonosításuk – sokszor szándékosan – nem egyértelmű. Az itt megjelenő kéz is ilyen. Ugyan a művész maga elárulja, hogy kézről van szó, az imádkozó mozdulat már korántsem ennyire egyértelmű, az Örökkévaló védelmére utaló chamsza/hamsa kézre való asszociációnak ugyanannyi létjogosultsága volna. (A chamsza kézről l. pl.: *Sommer László: Az egyetemi zsinagóga ablakai*. Elhangzott a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából szervezett rendezvénysorozatban, Zsidó művészet, zsidó művészek címmel megrendezett tudományos ülésen, Budapesten,

2008. november 18-án, megtalálható itt: <http://www.orzse.hu/resp/sommer/sommer-zsinablak-mtud2008.htm>, utolsó letöltés: 2014.02.07.)

17 Rozgonyi i. m. 206.

18 Például: Előtanulmány a Nekropoliszhoz (1963, Pécs, Janus Pannonius Múzeum, ltsz.: 80.2), Nekropolisz (1964, Győr, Kolozsváry Gyűjtemény).

19 A Szent Sír alakjának építészeti idézéséről, másolásáról l. Richard Krautheimer: Bevezetés egy középkori építészeti ikonográfiába. In: Endródi Gábor szerk.: Szöveggyűjtemény a művészettörténet-írás történetéhez. Budapest 2011, 157–190.

20 S. Nagy i. m. 79.

21 A zsebnaptárak (MNG Adattár 21300/1981 6. doboz, 3. naptár) és Rácz István feljegyzése alapján (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet, Rácz István hagyatéka (még feldolgozatlan fond)).

22 Rácz i. m. (12. j.)

23 A rekviem műfaji sajátosságainak itt található rövid ismertetése a Harvard Dictionary of Music szócikkére támaszkodik: Willi Apel: Harvard Dictionary of Music. Cambridge 1962, 636–637.

24 MNG Adattár 21300/1981 6. doboz, 3. naptár.

25 Megtalálható Rácz István írásos hagyatékában, l. jegyzet.

26 Jean-Michel Nectoux: Gabriel Fauré – A Musical Life. Cambridge 1991, 116.

27 Angolul idézi Nectoux i. m. 116.: „My Requiem wasn’t written for anything... for pleasure, if I may call it that.”

28 Uo. 124.

29 Angolul idézi a Louis Aquettant-nak adott interjúból Nectoux i. m. 116.: „That’s how I see death: as a joyful deliverance, an aspiration towards a happiness beyond the grave, rather than as a painful experience.”

30 Rácz i. m. (12. j.).

31 Pilinszky János: Rekviem. Új Írás 1961. szeptember, 614–635.

32 Bizonyítani ugyan nem tudom az ellenkezőjét, mégis valószínűtlennek tartom, hogy egy nyomtatásban megjelent, őt magát is foglalkoztató témában íródott Pilinszky-művet Ország Lili ne ismert volna. Pilinszkyvel való kapcsolata a zsebnaptárak tanulsága szerint ezekben az években (1962–1964) korántsem volt olyan rendszeres, mint Rácz Istvánnal, Pilinszky neve 1963. május 15-énél szerepel („Pilinszky Körönd”), ami arra utal, hogy találkoztak.

33 Például: „Magnéziumfények sűrű villanása”, „...hunyorgó reflektorfényben rendületlenül fújják a trombitát”, „A sóderos udvar fehéren világít a reflektorok összütésében”, „...az ablakon át sorra látjuk kigyulladni az emeletes pavilonok villanyát”, „A sötét udvaron csak két lámpa világít.”

34 A befogadás szükségszerű spiritualitásáról ír: Szatmári-Kirilla Terez: A drámaiság, mint spirituális létforma Pilinszky Rekviemjének tükrében. Új Forrás 2009/5., 70–75.

LILI ORSZÁG: REQUIEM

Her series of paintings titled *Requiem on seven panels in remembrance of dead people and cities* (1963) is considered to be a highlight of Lili Ország’s oeuvre. Until now the circumstances of its creation have only slightly been touched upon in art history literature. The artist declared the seven panels of the same year to be intended for an imaginary chapel. However two letters subsisted in her legacy, received from a certain Mr. Robert Frick, a businessman from Feldkirch, Austria. In these the possibility of a mandate to decorate the Heilige Margarethenkapelle, the privately owned chapel of Mr. Frick is raised in connection with a planned renovation. Even though the projected investment and accordingly the mandate were cancelled, the most likely intended place of destination for the paintings was this small 15th century chapel. Seeing that the painter knew it from photographs enclosed in the letters, the location could be considered as source of inspiration through the making of the pictures. Its positioning, size, layout and history can all be linked to the *Requiem*-series.

The original title of the seven panels – according to the testimony of the artist’s pocket calendars, where she rigorously noted which paintings she worked on each day – used to be „Great White Wall”. The title beginning with requiem – as can be read in his memos – originates from her first collector, Mr. István Rácz. He was the one who lent the Requiem of Gabriel Fauré to the painter by the time the panels were being painted, and the gentle music also turned out to be an inspiring experience. Confronting the picture series with both the requiem as a genre

in general and also with Fauré’s Requiem proved to be fruitful interpretatively. Following subject matter references based on titles and leading motives as well as emotional aspects marked by composition, the panels can be set against the themes of a requiem. The tenderness of Fauré’s music is in harmony with Lili Ország’s concept of the ideal church, according to which a church should be free from any ruinous thoughts.

None the less its inspiring role cannot be supported by written sources, it is imperative to compare the paintings with the film sketch Requiem of the poet friend János Pilinszky, written two years earlier. Beside the formal parallelisms of the next to identical palette and the tool kit consciously reduced to the utmost, also mental connotations of the two works are closely related.

Reviewing circumstances of creation, personal relations, potential sources of inspiration – classics of other art forms with similar message – it becomes manifest how Lili Ország’s series fitted in the tissue of the period.

ÁRVAI Mária, doktorandusz hallgató, ELTE BTK Művészettörténet-tudományi Doktori Iskola / PhD student at the Doctoral School of Art History, Eötvös Loránd University, Budapest, zsarvaimari@gmail.com

Kulcsszavak: Ország Lili, rekviem, Feldkirch, Robert Frick, Rácz István, Gabriel Fauré, Pilinszky János / *Keywords:* Lili Ország, requiem, Feldkirch, Robert Frick, István Rácz, Gabriel Fauré, János Pilinszky